

Mekânın Anlamsal Eşiği: Tanpınar'ın 'Beş Şehir'inde Kapıların Anlamı

Güler KARABEKİR*
Emre DEMİREL**

ÖZ

İnsanı ve insana dair birçok şeyi anlamak için bir kaynak olarak başvurulmuş edebiyat, mekân ve mekânın anlamını sorgulamak için de kaynak olarak başvurulabilecek bir alandır. Çalışmanın amacı, edebiyatta kurulan mekansal deneyimi kapı-eşik mekânı kapsamında fenomenolojik perspektiften göstermektir. Edebiyattaki mekân anlatıları yapılar biçimsel bir betimlemenin ötesinde deneyim bağlamında nasıl bakılabileceğine dair birtakım öneriler sunmaktadır. Bu bağlamda Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir adlı eserindeki kapılar çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bununla birlikte mekân tasarımının formalist, biçimsel kaygılarla temsiline ötesinde bir takım imkanlarla temsil edilebilirliğini edebiyat üzerinden ortaya koymak ve bu bakış açısını tasarım sürecine dahil etmek amaçlanmıştır. Mekân deneyiminin anlaşılabilirliği için yöntem olarak fenomenoloji tabanlı bir yorumlamayı kullanan bu çalışma, kültürümüzde kapıların anlamını serimlemek, gündelik varoluşta geçişi nasıl somutlaştırdığımızı anlamak üzerine bir araştırmadır. Bu bağlamda çalışmada, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir adlı eserinde kapılar üzerine yazılmış metinler analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde irdelenen bulgulardan yola çıkarak Tanpınar'ın mekânsal bakışını ortaya koymaya çalışan bu çalışma edebiyatın gözünden mekânı anlamaya ve anlamlandırmaya yardım edecek bir sorgulama olmayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyatta Mekân, Mimarlıkta Anlam, Mekanda İnsan Deneyimi, Fenomenoloji.

The Semantic Threshold of Space: The Meaning of Doors in Tanpınar's 'Beş Şehir'

ABSTRACT

Literature, which is used as a source to understand human beings and many things about human beings, is also a field that can be used as a source to question the space and the meaning of space. The aim of the study is to show the spatial experience established in literature from a phenomenological perspective within the scope of the door-threshold space. Space narratives in literature offer some suggestions on how to look at structures in the context of experience beyond a formal description. In this context, the doors in Ahmet Hamdi Tanpınar's Beş Şehir constitute the main subject of the study. In addition, it is aimed to reveal the representability of space design with a number of possibilities beyond formalist, formal concerns through literature and to include this point of view in the design process. This study, which uses a phenomenology-based interpretation as a method to understand the experience of space, is a research on the meaning of doors in our culture, to understand how we embody the transition in everyday existence. In this context, the study analyses the texts on doors in Ahmet Hamdi Tanpınar's Beş Şehir. Based on the findings analysed in the conclusion section, this study, which tries to reveal Tanpınar's spatial perspective, aims to be an inquiry that will help to understand and make sense of space through the eyes of literature.

Keywords: Spatiality in Literature, Meaning in Architecture, Human Experience in Space, Phenomenology.

1. Giriş

Mekânı düşündüğümüzde ilk aklımıza gelecek yapısal öğelerden biri olarak kapı, genellikle sadece geçişin bir nesnesi olarak düşünülse de insanın mekânsal deneyiminde çok farklı rollere bürünebilen bir ara mekân olarak edebiyatta karşımıza çıkmaktadır.

Kapı kelimesi Orhon yazıtlarında 'kapıg' biçiminde, Uygur Türkçesinde 'kapag~kapıg' biçimlerinde, Kâşğarî'de 'kappa' biçiminde, Kutadgu Bilig'de 'kapuğ' biçiminde 'kapı' anlamıyla kayıtlıdır (Atmaca &

* **Corresponding Author/Sorumlu Yazar**, Arş. Gör./Res. Asist., Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Niğde, Türkiye/ Niğde Ömer Halis Demir University, Niğde, Türkiye, karabekirguler@hotmail.com

** Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye/ Hacettepe University, Ankara, Türkiye, emredem77@gmail.com

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 17.04.2024-24.06.2024

Citation/Atf: Karabekir, G., Demirel, E. (2024). Mekânın anlamsal eşiği: tanpınar'ın 'beş şehir'inde kapıların anlamı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 325-341. <https://doi.org/10.52642/susbed.1470109>

Adzhumerova, 2010). Etimolojik köken olarak Eski Türkçe kap- “bitişmek, kapanmak” fiilinden türemiş olan ‘kapı’ sözcüğü kapamak, kapama, kaplamak, kapsamak, kapsam, kapak, kapalı, kaplamak sözcükleri de aynı kökten gelmektedir (Anonim, 2024). Kapı, sözlük anlamı olarak “bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı” (Akalın & Haluk, 2011) şeklinde açıklanmaktadır. Kapı bir anlamda mekânın varlığının ilk işaretçisidir çünkü insan, mekana kapı olmadan dahil olamaz. Bu bağlamda mekân insandan, insan mekândan kapı aracılığı ile etkilenir.

Farsçada ise kapı ‘dar’ kelimesinden gelmektedir (Anonimb, 2024). Geniş bir mekânda ilerlerken hissedilen darlık hissi bize bir mekândan diğer bir mekana geçiş hissi vermektedir. Bu bağlamda Farsçadaki ‘dar (kapı)’, biçimsel anlamda nasıl görüldüğünden çok mekânsal olarak nasıl deneyimlendiği ile ilgilenmektedir. Daha da ötesi kapı bir eşik mekânı olarak her türlü duygusal ve sosyal deneyimin inşa edildiği yerdir. En azından bütün bu olayların oluşumuna zemin hazırlayan bir ara mekândır. Mekânda hareketin insanla birlikte ortak aktörü olan kapılar, mekânlar arası ilişkinin de bir anlamda aktörüdür denebilir. Kapı hem mekânları açan hem kapatan olması, hem içeriye hem dışarıya açılmasıyla daima çift yönlü bir anlamın taşıyıcısıdır. Mekândaki anlamları gibi gündelik yaşamda da anlamı bunlarla sınırlı olmayan kapı, Türk kültüründe edebiyattan tasavvufa uzanan geniş bir alanda önemli yer tutar.

Bu çalışma mekânı temsil etmek için performatif sanatlardan mekânı okumayı deneyen çalışmalara benzer şekilde, mekânsal deneyimi edebiyat üzerinden okumaktadır. Performatif sanatlar insanın görme ve duyma duyularına daha çok yönelirken edebiyat bu duyuların işlendiği zihni direkt olarak hedef olarak bir deneyim oluşturmaktadır. Denilebilir ki edebiyat bu duyuların hepsini birden doğrudan olmasa da dolaylı olarak hedef almaktadır çünkü algılanan ve deneyimlenen dünyayı dille ifade eden edebiyat hem anlam kuran hem anlamı aktaran bir sanattır. Aktardığı anlam ise insan zihninde mekânsal bir temsil üzerinden aktarılır dolayısıyla mekânsal deneyimin dil üzerinden de olsa insan zihninde temsile taşındığını söylemek mümkündür. Bu anlamda edebiyat, mekân tasarımına salt biçim odaklı değil, deneyim odaklı sosyal bir olgu olarak yaklaşmamızı sağlar.

Edebiyatta ana unsurlardan biri olan ‘mekân’da olaylar, eylemler ve kişiler birbirlerine mekân üzerinden bağlanırlar ve mekân, metindeki inşası ile bir temsiliyet elde eder. Edebiyatta kelimeler aracılığı ile inşa edilen mekân zihnimizde her okuyuşta yeniden kurulur, deneyimlenir ve yeniden anamlanır. Edebiyatta mekânın inşası ile tasarım pratiklerinde mekânın inşası her ne kadar ortak yönleri olsa da temsil açısından farklılaşmaktadır. Günümüzde postmodernizm etkisiyle pratik mekânsal inşa biçim merkezci bir yaklaşımla ilerlerken, edebiyatta mekânsal inşanın esnek ve deneyim odaklı olduğu gözlemlenmektedir. Edebi bir metinde yazar karakterleri ya da mekânları ayrıntılı bir şekilde tasvir etse de, okurun zihninde beliren resimleri belirginleştirmez, ancak yazarın sunduğu ayrıntılar okurun nasıl bir okuma tecrübesi elde edeceğini belirler (Mendelsund, 2015). Bu çalışmada mekâna bakışı ve mekânı okuyucunun zihninde kurma biçimi salt fiziksel bakış açısıyla sınırlı kalmaması sebebiyle Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Beş Şehir adlı eseri ele alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarını ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunu yaşamış bir yazar olarak kültürel dönüşüme şahitlik etmesinin yazılarında büyük etkisi vardır. Bu bağlamda Beş Şehir’de ele aldığı mekânları kültürel bağlamda da derinlemesine gözlemleyen ve aktaran bir üslup kullanmıştır diyebiliriz. Eserde sırasıyla Ankara, Erzurum, Konya, Bursa ve İstanbul ele alınmıştır. Çalışma kapsamında kapılara odaklanılmasının sebebi mekânda kapılara genel olarak biçimsel ve işlevsel açıdan yaklaşılırken fenomenal yönünün ihmal edildiğinin düşünülmesidir. Neoklasizimden bu yana mekân tasarımında genellikle biçimsel ve teknik bağlamda ele alınan kapıların gündelik yaşamda mekânın anlamına etki eden fenomenal yönlerini edebi bir metindeki temsili üzerinden açığa çıkarmak bu çalışmanın ana odağıdır.

2. Fenomenal Bağlamda Mekânda Kapı

Çalışmanın detaylarına geçmeden önce çalışmanın teorik alt yapısını oluşturan fenomenoloji ve mekânsal anlatı konularına değinmek daha faydalı olacaktır. Günümüzde mekânın anlam ve deneyim alanlarına odaklanan disiplinler arası çalışmalar, insanların çevreleriyle etkileşimini derinlemesine anlamamızı sağlamaktadır. Bu bağlamda, fenomenoloji ve mekânsal anlatı gibi konular, mekânı biçimsel ve matematiksel yönden yorumlamanın ötesine geçmemize yardımcı olabilecektir. Çalışmanın teorik temellerini oluşturan bu iki kavram, mekânın ve kapı gibi önemli mekânsal öğelerin sadece fiziksel bir varlık olmanın ötesinde nasıl algılandığını ve deneyimlendiğini anlamamızı sağlar.

Fenomenoloji, Edmund Husserl tarafından geliştirilen bir felsefi yaklaşımdır ve bireylerin dünyayı nasıl algıladığını ve deneyimlediğini anlamaya yönelik bir çabadır (Husserl, 2012). Mekânın bu bakış açısıyla ele alınması, insanların mekânı nasıl yaşadığını ve anlamlandırdığını anlamamıza yardımcı olur. Mekânın fenomenolojik bir bakış açısıyla ele alınması, insanların mekânları sadece fiziksel nesnelere olarak değil, aynı zamanda anlam yüklü deneyimler olarak algıladığını vurgular ve bu bakış açısı mekânın nasıl gündelik hayatın parçası haline geldiğini anlamak için kullanılan bir araştırma yöntemidir. Bir kapının açılması veya kapanması gibi basit bir eylem bile, mekânın nasıl deneyimlendiğini ve anlam kazandığını gösterir. Bu nedenle, mekânda küçük detaylar olarak görülen kapılar bile mekânın anlam yaratma süreçlerinde önemli bir role sahiptir.

Mekan, bizim onu algılamamızdan bağımsız olarak var olan nesnel bir varlık olmaktan ziyade daha çok algımızın ve yaşanmış deneyimlerimizin bir ürünüdür. Mekan algımız ise tamamen entelektüel veya bilişsel bir süreç değil, daha çok yaşadığımız deneyimin ve çevremizle etkileşim kurma yeteneğimizin ayrılmaz bir parçasıdır. Başka bir deyişle, mekan basitçe dünyada "dışarıda" olan bir şey değil, daha çok algımız ve dünyayla somut etkileşimlerimiz tarafından sürekli olarak şekillendirilen ve oluşturulan bir şeydir. Dünyaya ve onun içindeki yerimize ilişkin deneyimimizin ayrılmaz bir parçasıdır ve bir dizi somut, nesnel özelliğe indirgenebilecek bir durum değildir. Ponty'e göre mekan deneyimimiz sabit değildir ve bu deneyim kendimizi içinde bulduğumuz çeşitli bağlamlar tarafından şekillendirilir. Örneğin, bir odayı deneyimleme biçimimiz, oturmamıza, ayakta durmamıza veya içinde hareket etmemize bağlı olarak farklı olabilir. Genel olarak, Ponty'nin mekan hakkındaki düşüncesinin, dünya algımızın dinamik ve somutlaşmış doğasını ve onunla ilgili deneyimlerimizi şekillendirmede bağlamların önemini vurguladığını söyleyebiliriz. Ponty, bedenimizin mekânda nasıl yaşadığını bir futbolcu örneği ile açıklar. Bir futbolcu, üzerinde oynadığı saha ile bir nesne olarak karşılaşmaz. Mekan olarak futbol sahası, aktif bedeni ortaya çıkan oyuna uygun olarak belirli şekillerde hareket etmeye yönlendiren ve teşvik eden, rakipler arasındaki alandır. Saha, futbolcunun aktif bedeni ile doğrudan ilişki içerisindedir. Futbolcu, sahayı bir düşünce nesnesi olarak uzaktan gözlemleyen bir bilinç değildir, aksine saha oyuncunun pratik niyetlerinin bedeni ile bütünleşen uzantısıdır. Oyuncu, bedensel hareketiyle saha ile bir olur ve hedefin yönünü vücudunun bir düzlemiymiş gibi hisseder. Oyuncu, bilinenden ziyade yaşanan bir şekilde golün nerede olduğunu anlar. Zihin oyun alanında ikamet etmez, ancak sahada "bilen" bir beden bulunur (Ponty M. M., 1968a)

Merleau-Ponty'ye göre mekân deneyimimiz sadece görsel bir algı meselesi değildir, aynı zamanda hareketimiz ve çevreyle bedensel etkileşimlerimiz tarafından da şekillendirilir. Ponty'nin bedenlenmiş deneyim hakkındaki fikirlerinin temel çıkarımlarından biri, mekânın anlamının sabit olmadığı, dünyayla etkileşimlerimiz yoluyla sürekli olarak inşa edildiğidir (Ponty M. , 1968b). Pallasmaa'ya göre, insan bedeni mekânı deneyimlemek ve anlamak için birincil araçtır ve çevreyi tanımamız ve anlamamız çevreyle bedensel etkileşim yoluyla gerçekleşir. Buradan açıkça anlayabileceğimiz gibi Pallasmaa'nın mekânsal anlam üzerine fikirleri, bireyin öznel deneyimini vurgulayan fenomenolojik gelenekten beslenmektedir. Mekân deneyimimiz yalnızca görsel biçim algısına değil, dokunma, koku ve ses gibi diğer duyarlarımız aracılığıyla topladığımız duyuusal bilgilere de dayanmaktadır. Mekân algımız, bedensel duyarlarımız ve hareketlerimize dayanan somutlaşmış dünya deneyimimiz tarafından şekillendirilir. Bu bağlamda Pallasmaa'nın mekânsal anlam üzerine fikirlerinin mimarlık pratiği için önemli çıkarımları vardır. Örneğin, mimarların insan bedenine duyarlı ve duyarlarımızı anlamlı bir şekilde harekete geçiren mekânlar tasarlamaları gerektiğini düşünen mimar, "Tenin Gözleri" adlı kitabında, mimarının sadece görsel duyarlarımızı değil, tüm duyarlarımızı harekete geçirecek şekilde tasarlanması gerektiğini savunur (Pallasmaa, 2014).

Mekân deneyiminin zenginliği, insanların mekânı nasıl algıladıklarını ve onunla nasıl etkileşimde bulduklarını da içerir. Kapılar, bu deneyimi daha da derinleştiren unsurlardan biridir. Her bir kapı, içinde barındırdığı semboller, tasarımı ve işleviyle mekânın anlamını şekillendirir. Kapılar, sadece fiziksel geçiş noktaları değil, aynı zamanda mekânın anlamını, deneyimini ve kullanımını yeniden tanımlayan sembollerdir. Kapının tasarımı, işlevi ve deneyimi, mekânın içerdiği anlamın bir yansıması olarak ortaya çıkar. Kapılar, mekânsal deneyimi sadece fiziksel boyutla sınırlamaz, aynı zamanda duygusal ve zihinsel boyutları da içine alır. Bir kapıyı geçmek, mekâna girmek veya mekândan çıkmak, sadece bedensel bir eylem değil, aynı zamanda bir anlam taşıma eylemidir. Mekânın ve kapının anlamı, tasarımından kullanımına kadar birçok faktörün birleşimiyle şekillenir.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Beş Şehir" eserindeki mekan yaklaşımı, Merleau-Ponty ve Pallasmaa'nın perspektifleriyle benzerlikler taşımaktadır. Tanpınar, mekânı sadece fiziksel bir alan olarak değil, aynı zamanda duyuların, belleğin ve deneyimlerin bir birleşimi olarak ele alır. Merleau-Ponty'nin fenomenolojik yaklaşımı, insanın dünyayı algılamasını vurgularken, Tanpınar da şehirleri sadece yapılarıyla değil, içinde yaşayan insanların duyularıyla deneyimlediği birer varlık olarak sunar. Pallasmaa'nın mimari ve duyuşsal deneyim üzerine odaklanması, Tanpınar'ın mekânları insanın içsel deneyimleriyle birleştirme yaklaşımıyla uyumludur. Her ikisi de mekânın sadece görsel değil, aynı zamanda dokunsal, işitsel, kokusal ve duygusal yönlerini vurgularlar, bu da Tanpınar'ın şehirleri ve mekânları anlamlandırırken kullandığı çok yönlü bakış açısıyla paralellik gösterir. Bu perspektifler, Tanpınar'ın eserindeki mekânların derinliğini anlamamıza ve insan deneyiminin karmaşıklığını kavramamıza yardımcı olmaktadır. Tüm bu düşünceler ışığında mekân, kendimiz ve dünyadaki yerimiz hakkında anlam ve anlayış aktarabileceğimiz bir ortamdır. Bu anlamda kapı-eşik meselesine fenomenal anlamda bakmak kapının mekanik bir sistemden öte deneyimlenen bir unsur olarak mekân tasarımındaki yerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Beş Şehir" eserinde olduğu gibi, kapılar mekânın geçmişini, kültürel özelliklerini ve kimliğini yansıtırken aynı zamanda mekânın kullanımını da yönlendirir. Bu çalışma, mekânın anlamını deneyimleme ve kapıların mekânsal anlatıda nasıl bir rol oynadığını anlama çabasıdır.

2.1. Anlatı ve Mekan

Mekân ve anlatı, insan deneyimini zenginleştiren öğelerdir. Mekân, fiziksel varlık ve düzenin temel taşıdır; anlatı ise bu mekânda gerçekleşen deneyimleri, olayları ve duygusal durumları ifade eden dilsel bir yapıdır. Bu iki unsur arasındaki etkileşim, mekânın anlamını şekillendirmekte ve anlatının derinliğini artırmaktadır. Mekân, anlatının bir sahnesi ve zemini olarak işlev görürken, anlatı da mekânın özelliklerini, duygusal yükünü ve sembolik anlamlarını ortaya çıkarır. Mekânsal anlatı, mekânın sadece fiziksel bir yer değil, aynı zamanda hikayelerin ve anlamların anlatıldığı bir zemin olduğu fikrine dayanır. Mekânlar, insanların yaşamlarının sahnesi olarak işlev gördüğü gibi, aynı zamanda geçmiş deneyimlerin ve kültürel anlamların izlerini taşır. Mekânın anlamı, insanların mekânla etkileşimleri ve deneyimleri yoluyla sürekli olarak inşa edilir. Bu bağlamda mekân deneyimi ve anlamı birbirinden ayrı düşünülemez. Mekân, fiziksel varlığıyla birlikte mekânsal anlatıların aracılığıyla anlam yüklendiği bir öğedir.

Anlatı, mekânda gerçekleşen olayları aktarmanın ötesine geçer. Mekânın tasarımı, yerleşimi ve atmosferi, anlatının tonunu ve duygusal rengini belirler. Örneğin, hüznü dolu bir anlatı, mekânın soğuk ve karanlık özellikleriyle bütünleşebilir; aynı şekilde, sevinçli bir anlatı, parlak ve renkli bir mekânla daha uyumlu olabilir. Mekânın detayları, anlatının ayrıntılarıyla paralellikler kurar ve okuyucunun zihinsel görselleştirmesini zenginleştirir. Ayrıca, anlatı da mekânın anlamını yeniden şekillendirir. Anlatı, mekânı kendi içinde bir yapıya oturturken, mekânın duygusal ve sembolik boyutlarını daha da vurgular. Örneğin, bir mekânın geçmişte yaşanan önemli bir olayı hatırlattığını belirten bir anlatı, o mekânın tarih yüklü anlamını artırabilir. Anlatının karakterlerinin mekânla etkileşimi, mekânın fonksiyonunu ve önemini okuyucuya daha net bir şekilde aktarabilir. Bu etkileşim, kapılar gibi sembolik mekânsal unsurlarla daha da yoğunlaşır. Kapılar, geçiş noktaları olmanın ötesinde, anlatının kritik anlarını simgeler. Bir kapının açılması veya kapanması, karakterlerin değişen durumlarını veya yeni bir başlangıç temsil edebilir. Aynı zamanda kapılar, mekânlar arası geçişi sembolize ederek anlatının akışını yönlendirebilir. Bu noktada mekân ve anlatının etkileşimi, okuyucunun hikayenin içine daha derinlemesine dalmalarına olanak tanırken, mekânın anlamını da zenginleştirir.

Kapı, mekânın deneyimini derinleştiren ve anlamlandıran önemli bir öğedir. Mekânın insanlar üzerindeki etkisi ve anlamı incelendiğinde, kapılar özel bir vurgu gerektiren kritik noktalardır. Mekan deneyimini kapılara bağlarken, kapıların sadece fiziksel geçiş noktaları olmanın ötesinde bir işlevi olduğunu görebiliriz. Kapılar, mekânın kendine özgü kimliğini yansıtan sembollerdir ve içerdikleri anlam, mekânın tarihsel, kültürel ve duygusal boyutlarını içerir. Kapı mekânının deneyimlenmesi, insanların mekânla kurduğu ilişkinin bir yansımasıdır. Kapılar, mekânın içeriğiyle dışarıdaki dünya arasında köprüler kurar ve bu köprüler, mekânın anlamını zenginleştirir. Kapının açılma ve kapanma eylemi, sadece fiziksel bir hareket değil, aynı zamanda duygusal ve sembolik bir anlam taşır. Bu nedenle, kapılar mekânın anlamını sadece işlevsel değil, aynı zamanda duygusal ve sembolik bir boyutta da derinleştirir. Kapılar, mekânın

geçmişini, kültürel değerlerini ve toplumsal yapısını yansıtan sembolik geçiş noktalarıdır. Dolayısıyla, kapıların mekan deneyimini zenginleştiren ve mekanın anlamını derinleştiren önemli öğeler olduğunu söyleyebiliriz.

Modern Türk şiirinde metafor ve imge olarak kullanılan kapı, klasik Türk şiirinde farklı benzetme ve düşünce biçimlerine konu olan mekânsal unsurlardan biridir. Klasik Türk şiirinde kapı temsil ettiği makama göre değer kazanan bir öğedir. Yaratıcının makamını temsil eden kapılar, rahmet ve bağışlanma aracı, sevgilinin kapısı ise cennet ya da gül bahçesi gibi tasavvur edilirken, şeyhin kapısı ruhani destek beklenen bir yer, sultanın kapısı ise maddi destek beklenen bir yer olarak betimlenmiştir. Bu bağlamda Klasik Türk şiirinde kapı genellikle yüceltilerek kutsal mekanlar ile aynı değerde görülmüştür (Pala, 1995). Kapı, şiirde genellikle içerdekini dışarıdakini, dışarıdakini içerdekini beklemesini anlatan bir metafor biçiminde karşımıza çıkar (Narlı, 2007). Kapının açık veya kapalı olma durumu, farklı veya karşıt imgeleri çağrıştırdığı için çift yönlü bir simgeselliği vardır (Bachelard, 1996).

Mekanda anlam, biçimsel öğelerin bir araya geliş durumlarına indirgenemeyecek kadar derin ve katmanlı bir boyuttur. Dolayısıyla referansını deneyim ve öznelikten alan anlam, genel olarak yorumlamaya dayalı fenomenolojik bir boyuttur diyebiliriz. Mekân ve anlam birbirinden ayrı düşünülemez. Mekân, fiziksel olarak var olan bir alan iken anlam, mekânı yer yapan bir etkidir. İnsanlar mekânı, kültürel, tarihsel ve kişisel faktörler gibi birçok etmenle ilişkilendirirler ve bu da insanların mekâna olan bağlılıklarını ve mekânla olan etkileşimlerini belirler. İnsanların mekâna olan bağlılıkları iki temel kavramla açıklanabilir: mekânı tanıma ve mekâna yerleşme. Mekânı tanıma, insanların bir mekânı sadece fiziksel olarak tanımaları değildir. Bu tanıma mekanın tarihsel anlatısını da içerir. Burada mekanda geçen olayların anlatılarının toplumsal belleğe etkisi mekânı tanımada önemli bir etkidir. Mekâna yerleşme ise, insanların bir mekânı kendilerine ait bir alan olarak algılamaları ve bu mekânda kalmak istemeleridir. Bu iki kavram, insanların mekânla olan bağlılıklarını ve mekâna karşı tutumlarını belirleyen önemli faktörlerdir. Yazılı anlatılarda tasvir edilen ister kurgusal mekan olsun ister gerçekten var olan bir mekan olsun metinde kelimelerle yeniden inşa edilir ve bir temsile kavuşur. Geleneksel mekan temsillerinin dışında mekan, tasarımcısının gözünden ziyade metindeki anlatıcının yani kullanıcının gözünden temsil edilir. Bu temsillerde mekan, mekânı oluşturan fiziksel boyutların yanında, deneyim ve duygusal boyutları ile içerdiği poetik anlamı da temsilde açığa çıkarır. Yazılı anlatılardaki mekan temsilleri görsel anlatılardaki mekan temsillerine göre daha geri planda gibi görünse de yazılı anlatılarda –metinsel temsillerde- göz merkezci, görselliğin baskın olduğu anlayışın yerine daha deneyim ve duygusal odaklı bir temsil biçimi kullanılarak bazı durumlarda görsel temsillerin ifade biçimlerini aşma potansiyeli taşımaktadır. Burada deneyim kavramına nasıl bakıldığı ve bunun nasıl ele alındığı da önem taşımaktadır. Bu bağlamda mekânsal deneyimi hem beş duyumuzla algıladığımız yönüyle hem tarihsel, kültürel yönüyle hem de gündelik yaşamın içinde arayan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın anlatıda mekanın anlamını deneyimden okumak için iyi bir kaynak olduğu düşünülmektedir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir adlı eserindeki başarısında, özellikle edebi metinlerde entelektüel açıdan dayatılan bakış açısı ile yaşama dünyasının yani gündelik hayatın deneyimlenmesinin arasında dengeyi sürdürmesinin katkısı vardır. Genel olarak Tanpınar'ın eserlerine ve özellikle Beş Şehir'e derinlik katan şey, kültürel düzlem ile gündelik yaşam arasında mekanın anlamını arayan bir eser olmasıdır.

3. Beş Şehir 'de Kapılar

Tanpınar, "Beş Şehir" eserinde mekâna özel bir bakış açısıyla yaklaşır. Mekanları sadece fiziksel yapılar olarak değil, onların içinde yaşayan insanların duyguları, hatıraları ve tarihi ile birlikte ele alır. Mekânı sadece dışsal özellikleriyle değil, içindeki yaşamın ve insan deneyiminin bir yansıması olarak görür. Tanpınar için mekân sadece bir arka plan değil, karakterlerin, olayların ve duyguların gelişiminde etkili bir unsurdur. Bu bakış açısıyla, şehirlerin sokakları, binaları ve meydanları sadece fiziksel öğeler olmaktan öte, insanların hafızalarında yer edinmiş anıların ve duyguların da taşıyıcısı haline gelir. Tanpınar'ın mekâna yaklaşımı, içindeki insanlık hikâyeleriyle birlikte bir bütün olarak ele alınmasını yönündedir.

Kapılar, mekanda sadece giriş ve çıkış noktaları değil, aynı zamanda bir mekânın karakterini, kimliğini ve kullanımını belirleyen unsurlardır. Kapılar, bir yapıya giriş yapan kişiyi karşılayan ilk unsurlardır ve bu nedenle o mekânla kurulan ilk temas noktasıdır. Tanpınar'ın eserindeki kapılar, mekanların kimliğini ve karakterini yansıtırken aynı zamanda o şehirlerin geçmişiyle de ilişkilendirilebilir. Mimari yapılar, geçmişin

izlerini taşıyor ve kapılar bu izleri simgeleyebilir. Bu bağlamda, bir şehrin tarihsel derinliği, mimari yapısındaki kapılar aracılığıyla okuyucuya aktarılabilir. Ayrıca kapılar mekânların akışını ve insanların mekânı nasıl deneyimlediğini etkiler. Her kapı farklı bir geçiş noktası sunar ve bu da mekânın içindeki farklı alanlara erişimi sağlar. Dolayısıyla, Tanpınar'ın kapıları kullanarak okuyucuya farklı şehirler arasında geçiş yapma imkanı sunması, mekânların birbiriyle ilişkisini, farklı alanların birbirine bağlanmasını da simgeler. Beş Şehirde, insanların duygusal ve zihinsel bağlantılar kurduğu, anıları hatırladığı veya yeni deneyimler yaşadığı yerler olarak kapılar, Tanpınar'ın eserinde şehirlerin ve mekânların derinliklerine olan duygusal ve sembolik bağlılığı vurgulayan ara mekanlardır.

Çalışmanın ana konusu olan Beş Şehir'de Erzurum bölümünde Tanpınar şehirde dört kapıdan bahsetmektedir. İsmi açıkça yazdığı üç kapı bulunmaktadır. Bunlar, Kars Kapı, Gürcü Kapı ve Tebriz Kapı'dır. İç kaledeki Erzincan Kapı'dan ve diğerlerinden bahsetmemiştir.

'Fakat dört kapılı şehrin kendisi yoktu. Denilebilir ki asırlarca gururunu yapan ve topluluk hayatına istikamet veren serhat şehri ruhundan başka ortada pek az şey kalmıştı (Tanpınar, 2021).'

Tanpınar, Erzurum deneyimlerini 3 aşamada anlatmaktadır çünkü şehre farklı zamanlarda farklı yollardan 3 defa gitmiştir. Dolayısıyla şehrin hem sosyal, hem mekânsal değişimini gözlemleme fırsatı olmuştur. Tanpınar, şehirde yaşanan bütün değişimlere rağmen dört şehir kapısının şehir yaşamındaki yerini koruyan birkaç unsurdan biri olduğunu belirtmektedir. Ancak bu bölümde kapıların fiziksel olarak varlıklarını sürdürmesine rağmen şehrin kendisinin yokluğuna vurgu yapmaktadır. Burada aslında fiziksel devamlılık sağlansa bile sosyal ve ekonomik düzenin değişiminin gündelik hayata ve deneyime yaptığı etkinin bir uzantısı görülmektedir. Yaşanan değişimler mekânın deneyimde var oluşunu etkilemiştir. Bir mekânda kapı, mekân ve beden arasında adeta bir köprüye dönüşerek bedensel var oluşa katılır ve öznel deneyimin mekânla cisimleşmesine aracılık eder. Kapı, deneyimleyen beden için içerisi ve dışarıyı diyalektiğinin cisimleşmiş bir halidir. Bu diyalektikte kapı, davet eden olabileceği gibi reddeden konumunda da olabilir. Tanpınar burada kapı-eşik mekânını, nesnelere insan deneyimini ve deneyimin anlamsal yönünü kuran bir fenomen olarak gören fenomenoloji bağlamında ele almıştır diyebiliriz.

'İç mahallelerde her kapı çalınışı hala heyecanla karşılanıyor (Tanpınar, 2021a).'

Tanpınar 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonrası Erzurum'da yaşanan sosyal yıkımın etkisini anlatırken insanların hala yakınlarının savaştan dönme ihtimali ile kapılara baktıklarını her kapı çalınışını heyecanla karşıladıklarını belirtmektedir. Bu anlatıda kapı artık beklemenin ve kavuşmanın mekânına dönüşmektedir. Umudun mekânına dönüşen kapı, savaş deneyimi sonrası evlerde başka anlamlara bürünmeye başlamıştır çünkü kapılar kavuşmaların ve ayrılıkların mekânı ve tanığıdır. Beş Şehir 'de kapı, insan ile mekânın etkileşiminin ilk basamağını ve temelini oluşturduğu gibi mekâna aynı zamanda hayat veren kısımdır. Kapı, içeridekini ve dışarıdakini bir araya getirerek etkileşimi başlatır. Bu bağlamda kapı, hem mutluluğun-kavuşmanın hem de hüznün-ayrılığın mekânı olma potansiyelini ve daha birçok potansiyeli barındıran bir öğedir.

'Erzurum hatırlıyordu: gömüldüğü toz ve çamur yığının içinde canlı dününü, dört kapısından girip çıkan kervanları, çarşı pazarın uğultusunu, çalışan insanlarını...kısacası, bütün hayatını hatırlıyordu (Tanpınar, 2021b).'

Tanpınar, yaşanan savaşlar sonrası etkilenen toplumsal ve ekonomik hayatın yansımalarını mekân üzerinden okumak eğilimindedir. Erzurum'un sosyal hayatında oldukça önemli bir yeri olan şehir kapıları işlevsel ve anlamsal dönüşümler yaşamaya başlamasına rağmen Beş Şehir 'in yazıldığı dönemde toplumsal bellekte hala yerini koruduğu görülmektedir. Bu paragrafta kapı geçiş mekânı olmanın ötesinde gündelik yaşamın sosyal ve ekonomik yönlendiricisidir.

'Temenni ederiz ki Erzurumlular Gürcü Kapısı'ndaki sokaklardan birine Evliya Çelebi'nin adını verirler (Tanpınar, 2021c).'

Tanpınar, Evliya Çelebi'nin Erzurum'a ve özellikle Gürcü Kapısı'na Seyahatnamesinde geniş bir yer vermesinden dolayı sokaklardan birine O'nun adının verilmesini doğru bulmaktadır. Bu öneri Tanpınar'ın anlatıya duyduğu saygıyı ve verdiği önemi de gösteren bir durumdur. Gürcü Kapısı'nın fiziksel var oluşunun ötesinde Seyahatname anlatısında yer bulması ve bu durumun gündelik yaşamdaki yansıması Tanpınar için belirleyici olmuştur diyebiliriz.

'Halk, tatil günleri, en fakirine varıncaya kadar, cumalık elbiselerini giyerek yazlık mesire yerlerine, bilhassa varlıklı şehir halkının çadıra çıktığı Boğaz'a, cirit oyunlarına, güreşlere giderler, ayakta zıgva şalvar, belde Acem şalı, silahlık, daha üste gazeki denen cepken ile aba, hartı denen palto ile başında çok defa İstanbul'un Kandilli yazması saran esnaf, kış gecelerine de benim yetişemediğim Aynalı Kahve'de Tebriz Kapısı'nda Aşık Kerem, Battal Gazi hikayelerini okuyan, Geyik Destanı söyleyen, saz çalan, tıpkı Kerem'in zamanında olduğu gibi şiir müsabakası yapan....aşağı yukarı on asırlık bir gelenekle sürüp gelen sıra gezmelerinde kendi aralarında eğlenirmiş (Tanpınar, 2021d).'

Gündelik yaşamın mekanla nasıl iç içe geçerek ortak bir deneyim ve anlam ürettiğini açığa çıkaran Beş Şehir, oluşturduğu anlatıyla mekânsal belleğe de katkı veren bir eserdir. Özellikle Tebriz Kapısı'nın anlamının sözlü anlatıların okunduğu bir gelenekle bütünleşmesi mekan anlatı ortaklığının açık bir örneği olmuştur diyebiliriz.

'Şehir, kapılarını kapatır, kendi aleminde yaşardı; kızak üstünde siyah yamçılı, uzun konçlu çizmeli, kıvrak bıyıklı postacıların acayip kurt tipi hikayeleriyle beraber iki üç haftada bir getirdikleri gazetelerin havadisleri uzun uzun münakaşa edilir... (Tanpınar, 2021e).'

Tanpınar için kapı aynı zamanda yaşamın kendisidir. Kapı hem mekanın hem insanın dışarıya açıldığı ya da kapandığı bir alandır. Şehir kapılarını kapatır derken burada aslında iletişimin mekanı olarak tanımlanan kapı, gündelik yaşamın ve sosyal hayatın da bir göstergesidir. Erzurum'da çocuklara evden çıkarken: 'Nereye gidiyorsun?' dediğinizde cevap "Kapıya"dır. Erzurum ağzında "Kapı", dışarıyı ifade eden bir yer-yön metaforudur. Bu kullanım biçiminin yansıdığı anlatılar -gerek sözlü gerek yazılı ve görsel anlatılar-mekan algısında, deneyiminde belirleyici olabilmektedir.

'İki gün evvel Kars Kapısı'nda bütün şehir halkı ile beraber karşıladığımız adam(Atatürk), liseye gelir gelmez beraberindeki 'huzuru mutad zevatin' ardından adeta sıyrılarak aramıza girdi (Tanpınar, 2021f).'

Resim 1. Kars Kapı Rus İşgali Yılları ve Güncel Durumu.(URL:3:) <https://tr.pinterest.com/pin/472526185878998639/>(Erişim Tarihi: 01.01.2024)

Beş Şehir' de Kars Kapı, bir geçiş mekanı olmanın ötesinde bir olay mekanına dönüşmektedir. Anlatıda bu kapı sıradan bir geçişin mekanı olmanın dışında artık bir olay-zaman birlikteliğinin 'yer'idir. Yaşanan deneyimin oluşturduğu anlam Kars Kapı'nın anlamını bir geçiş mekanı olmanın ötesine taşımıştır, tarihi ve kültürel arka planının dönüşümü ile plastik bir öğeye dönüşmeye başlamıştır. Tarihsel süreçte belirli bir 'olay'ın üstünde geçtiği bir 'yer' olarak Kars Kapı, yaşanan olayın anlatısı sayesinde anlamsal bağlamı dönüşen bir 'yer' olmuştur. Kars Kapı'yı görenler anlatıyı yeniden ve yeniden deneyimlemektedirler.

'Ona(Çifte Minareli Medrese), Erzurum'un bir ucunda, şehrin bütün yarısına hükmeden ihtişamlı kapısıyla, minareleriyle, günün herhangi bir saatinde bir kere görüp de hayran olmamak kabil değildir (Tanpınar, 2021g).'

Resim 2. Çifte Minareli Medrese

(URL 4: <https://www.star.com.tr/yazar/bir-8200-3bmedrese-8200-3bbir-8200-3bminare-konyanin-iki-incisi-yazi-1082871/> (Erişim Tarihi: 07.02.2024))

Kapıların bir mekanla ilgili deneyimimizi etkilemesinin yollarından biri boyutları ve yerleşimleridir. Yüksek tavanlı ve bol doğal ışıklı geniş, görkemli bir giriş, bir açıklık ve karşılama duygusu yaratabilirken, küçük, dar bir kapı bir samimiyet veya ayrıcalık duygusu verebilir. Tanpınar, Çifte Minareli Medrese'nin kapısını ihtişamlı olarak nitelendirmektedir. Bu nitelendirmede kapının formu, boyutları, malzeme seçimi gibi etkenlerin etkisi göz ardı edilemez ancak bu ihtişam salt bu fiziksel özelliklerden değil aynı zamanda onu inşa eden düşünsel metnin bir görsel anlatısı olduğu için ihtişamlıdır. Çifte Minareli Medrese'nin kapısındaki her bir işleme ve süsleme de görsel anlatı olarak nitelendirilebilir.

'Onlar(Selçuklu Camileri), kartal süzülüşlü orduların arkasından girdikleri şehirlerin ortasında, renkli minareleriyle, endamlı kapılarıyla, dilimiz ve kılıcımız gibi ilk atalar yurdundan getirdiğimiz şekilleri, hususilikleriyle yükseldikçe, etraflarındaki bütün hayat birden bire değişir, derinden kavrayan bir arslan pençesi gibi toprak kendisine yani bir ruh, yeni bir nizam verildiğini duyar (Tanpınar, Beş Şehir, 2021h)'

Bir toplumun, kültürün meydana getirdiği her mekan arka planda bir anlatı oluşturarak hem kişisel deneyimimizi hem toplumsal belleğimizi şekillendirir. Mekanlar yükseldikçe etraflarındaki hayatın değiştiğini vurgulayan yazar, mekanın gündelik yaşamımızı nasıl şekillendirdiğini anlamlandırdığını ve yeni anlatılar inşa ettiğini belirtmektedir. Tanpınar'a göre şehir kurmak bir yere salt fiziksel anlamda yapılar inşa etmek değildir. Şehir kurmak, fiziksel varlığın ötesinde o yere insanda çeşitli duygular uyandırabilecek bir ruh vermektir. Bu duyguların paylaşımı insanları bir araya getirir ve orası şehir olur. Kapı bu dünyaya ilk adım attığımız yerdir.

'Ancak o zaman çeşmelerinden akan Çarbağ sularının teganni ettiği sırrı, zengin işlenmiş kapıların ardında sırma çarşafı içinde çömelmiş eski zaman kadınlarını andıran Selçuk abidelerinin büyüklük rüyasını, türkü ve oyun havalarının hüznünü ve bu oyunların ten yorgunluğunu duyabilirsiniz (Tanpınar, Beş Şehir, 2021i)'

Tanpınar için kapılar, sıradan geçiş noktalarının ötesinde, geçmişin ve kültürel değerlerin anlamını taşıyan sembollerdir. Bu noktada, kapıların işlenmiş ve süslü olması, geçmişin zenginliğini ve karmaşıklığını ifade ederken, "Selçuk abidelerinin büyüklük rüyasını" düşünmek, kapıların insan deneyiminde bellek ve mekan ilişkisine katkısı görülmektedir. Abideler, geçmişin büyüklüğünü ve eski medeniyetlerin izlerini taşıyan yapılar olarak kabul edilir. Beş Şehir' de kapılar, bu geçmişle bağlantı kurmanın bir aracı olarak görülebilir. "Türkü ve oyun havalarının hüznü" ise kapıların ardında yer alan duygusal katmanları ifade edebilir. Kapıların açılmasıyla, geçmişten gelen melankoli ve duygusal yük hissedilebilir. Kapılar, farklı zaman dilimlerinin ve duygusal deneyimlerin birbirine geçiş noktaları olarak da yorumlanabilir. Bu cümledeki kapı motifinin fenomenolojik yorumu, geçmişle bağlantı, sembolizm, duygu ve zihinsel deneyimlerin bir arada ele alındığı karmaşık bir anlam dokusunu ifade etmektedir. Kapılar, fiziksel sınırları aşan, duygusal ve düşünsel geçişlerin sembolleri olarak Tanpınar'ın eserindeki derin anlamları taşırlar. Burada kapının sunduğu mekânsal deneyim, zaman-mekan bağlantısını iç içe geçmiş ve ayrılmaz bir süreç gibi yaşatmaktadır.

'Sahip Ata'nın yaptırdığı İnce Minareli'nin cephesi tiftikten dokunmuş büyük bir sultan çadırına benzer. Süs olarak sadece iki Kur'an suresini(Yasin ile Sure-i Feth) taşıyan ve onların, kapının tam üstünde çok ustalıklı bir düğümle birbirinin arasından geçerek yaptıkları düz pervazla, Allah kelamının büyüklüğü önünde insan talihinin biçareliğini anlatmak ister gibi mütevazı açılan asıl giriş yerini çerçeveleyen bu kapı bütünü, nev'inin hemen hemen yegânesidir (Tanpınar, Beş Şehir, 2021j).'

Tanpınar'ın anlatımı, İnce Minareli Medrese'nin cephesinin özelliklerine odaklanmaktadır. Ancak Tanpınar cephenin özelliklerine odaklanırken teknik ya da mekanik yönler değil daha duysal ve estetik yönler vurgu yapmaktadır. Kapının özellikle sembolik anlamını öne çıkarmayı tercih etmektedir. Kapının süslemeleri, İslam inancına göre Allah'ın kelamının büyüklüğü ve insanın kırılabilirliği arasındaki dini ve dünyevi bir kontrastı temsil etmektedir. Minare ve kapı dışında yapı cephesinde herhangi bir süsleme olmayışı ve kapının ölçü- oran olarak da cephedeki vurgusu bu mekanda kapıya verilen önemin bir göstergesi gibidir. Çünkü bu mekanda kapı, her yönüyle davet eden ama aynı zamanda düşünsel arka planda mesaj veren bir mekandır. Bu kapı gerek süsleme tercihleri ile gerekse insan ölçeğinin çok üzerinde boyutları ile insanlara İslam kültüründeki dünyevi geçiciliği ve manevi kudretin kapsayıcılığını deneyimleten mekânsal bir anlatıdır.

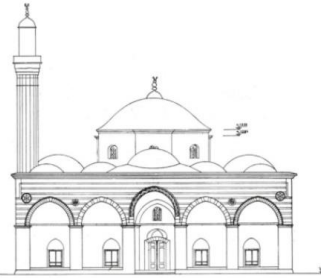

Resim 3. İnce Minareli Medrese Kapısı

(URL 5: <https://www.selcuklu.bel.tr/ilcemiz/detay/292/ince-minareli-medrese.html>(Erişim Tarihi: 10.01.2024))

'Fakat ben onu daha ziyade Bursa'da kendi küçük imaretinde ve çarşı içindeki harap camiinde tasavvur etmekten hoşlanırdım. Bazı akşam saatlerinde bu küçük caminin önünden geçer veya kapısından bakarken o kadar kalenin kapısını zorlamış ellerini, kendi yaktığı kandillere uzanmış zannederim ve içim saadetle dolar (Tanpınar, Beş Şehir, 2021k).'

Tanpınar, Orhan Gazi'nin geçmiş anılarını ve duygusal bağlarını kendi adının verildiği caminin kapısı vasıtasıyla zihninde canlandırmaktadır. Bu mekanda kapı artık yapının sadece giriş çıkış için kullanılan yapısal bir ögesi olmaktan ziyade bellek- mekan ve olay- mekan birlikteliğini gözler önüne seren bir anlama bürünmüştür. Bu anılar ve bağlar, mekanların içinde taşınan duygusal yükü ifade eder. Fenomenolojik açıdan, bu anlatım, kişinin mekanlarla bağını ve duygusal deneyimini nasıl anlamlandırdığını yansıtır.

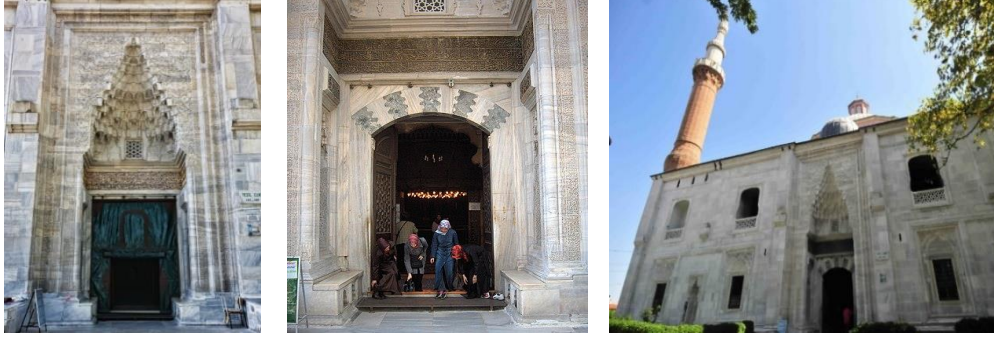
Resim 4. Orhan Gazi Camii

(URL:6: <https://www.sanatinyolculugu.com/bursa-orhan-gazi-kulliyesi/>(Erişim Tarihi: 01.02.2024))

Mekanların ve bellek- mekan ilişkisinin insanların içsel dünyalarını nasıl şekillendirdiğini ve duygusal deneyimi nasıl etkilediğini gösteren bu paragrafta tasavvur edilen mekanlar, geçmiş anıları ve duygusal bağları canlandırarak, insanın içsel huzurunu ve saadetini yansıtan anlamlı yerler haline gelir. Fakat burada Tanpınar'ın Orhan Gazi'yi başka yerlerde değil de bu camide hayal etmesinin bir nedeni de bu yapının insan ölçeğini ezmeyen ölçü ve oran dengesi olduğu söylenebilir. Tanpınar da camiye özellikle küçük olarak nitelendirmektedir. Yapının cephe özellikleri ve kapısına bakıldığında insan ölçeğine uygun oransal denge görülmektedir. Dolayısıyla olay-bellek ve gündelik yaşam ilişkilerinin mekandaki anlama, deneyime katkıda bulunduğunu söylemekle beraber bunun fiziksel ölçü ve oranlardan bağımsız olmadığını belirtmek gerekir.

'Kapıdan girer girmez dört yanımızı kaplayan yeşil hava içinde Neşati'nin 'turfa muamma' diye adlandırdığı insan ruhu en tabii iklimlerinden birini bulur. Burada her şey bize Bursa'yı otuz sene içinde Türk yapan ve daha dün alınan bu şehirden Süleyman Dede'nin dehasını fişkirtan kudretin sırrını anlatır (Tanpınar, Beş Şehir, 2021).'

Tanpınar, Yeşil Cami'nin kapısından girilmesinin ardından ortaya çıkan "yeşil hava"nın ve atmosferin insan ruhuna olan etkisini vurguluyor. Bu, fiziksel bir geçişin ötesinde, içsel bir deneyimi temsil eder. Bu satırlarda fenomenolojik açıdan, mekânların insanların duygusal ve zihinsel deneyimlerini nasıl etkilediğine odaklanıyoruz.

Resim 5. Yeşil Camii

(URL 7: <https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/yesil-cami-45/>Erişim Tarihi: 07.02.2024)

"Neşati'nin 'turfa muamma' diye adlandırdığı insan ruhu en tabii iklimlerinden birini bulur" ifadesi, insan ruhunun doğal ve içsel bir deneyimle karşılaştığını belirtir. "Turfa muamma" terimi, insanın içsel derinliklerini ifade eder ve mekânın atmosferiyle örtüşen bir tanımlamadır. Fenomenolojik bakış açısına göre, bu anlatım, mekânın duygusal ve estetik özelliklerinin insan deneyimini nasıl etkilediğini gösterir.

"Burada her şey bize Bursa'yı otuz sene içinde Türk yapan ve daha dün alınan bu şehirden Süleyman Dede'nin dehasını fişkirtan kudretin sırrını anlatır" ifadesi, mekânın tarih, kültür ve kişilikle nasıl bir bağlantı kurduğunu ifade eder. Tanpınar, mekânın içinde taşıdığı anlamın Bursa'nın ve orada yaşanmış olayların bir yansıması olduğunu belirtir. Bu cümledeki anlatım, mekânın insan deneyimine nasıl etki ettiğini ve mekânların tarih, kültür ve kişisel anlamlarla nasıl bağlantı kurduğunu ifade eder. Mekânlar, insanların duygusal deneyimini şekillendiren ve geçmişin izlerini taşıyan semboller olarak kabul edilir. Genel olarak Tanpınar için kapıların mekânsal anlamda bir zaman-mekân sürekliliğinin göstergesi olduğu söylenebilir. Çünkü kapıların mekânsal olarak bellekle kurduğu ilişki bu sürekliliğin bir sonucudur. İnsanın mekânsal deneyimine zaman-mekân birlikteliği ile katkı sunan kapılar, hem bireysel hem toplumsal belleğin sürekliliğinin göstergesi gibidir.

'1572'de hocası ve hamisi Kadızade ile Halep'ten döndüğü zaman(Evliya Çelebi) elbette ki ilk Cuma namazını, bir vakitler temelleri arasında dolaştığı bu camide kılmış,(Yavuz Sultan Selim Camii) onun bitmiş kemerlerine, sütunlarına, şaşırtıcı mihrabına, Evliya Çelebi'nin kendisine has buluşu ile genişliğini, mermer döşemelerinin beyazlığını 'harem-i beyaz', 'ak yayla' diye anlatmaya çalıştığı ve billura benzettiği avlusuna, zafer kasidesi kapılarına uzun uzun bakmıştı (Tanpınar, Beş Şehir, 2021m).'

Tanpınar İstanbul'u anlatırken birkaç yerde Evliya Çelebi'ye değinir. Evliya Çelebi'nin İstanbul'a döndüğünde Kadızade hocasıyla birlikte Yavuz Sultan Selim Camii'ne gelip, burada Cuma namazını kıldığını anlatır. Tanpınar'ın kendi mekânsal deneyiminin yanında geçmiş dönemlerde aynı mekânı deneyimleyenlerin anlatılarından da yararlanması hem mekân-anlatı birlikteliğine verdiği önemi hem de zaman-mekân sürekliliğine verdiği önemi göstermektedir. Mekânın anlamını mekânsal deneyim ve zaman-mekân sürekliliğinde açığa çıkarmıştır çoğu zaman. Anlattığı mekânlarda genel olarak atmosfere, duygusal izlenimlere ve geçmişten gelen yaşanmış deneyimlere yer veren Tanpınar, fiziksel özellikler, malzeme, ölçü-oran gibi kriterlere de yer vermiştir ancak özellikle söz konusu kapılar olduğunda daha çok deneyimden ve anlatıdan süzülen anlamı ön plana almıştır denilebilir. Yavuz Sultan Selim Camii'ndeki kapıyı 'zafer kasidesi' olarak nitelendirmesi ve bu mekânı yaşanan zaferlerin şiirine benzetmesi onun mekâna bakışı

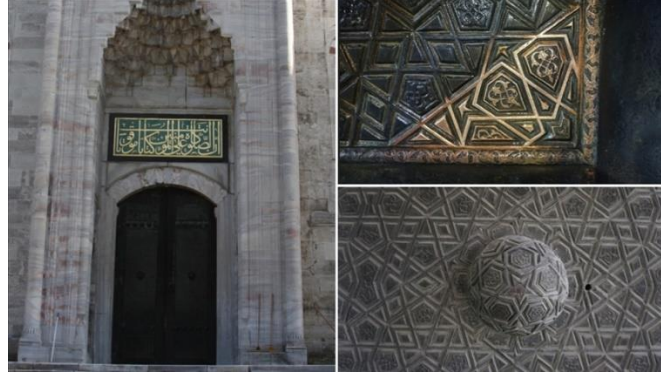
hakkında oldukça açıklayıcı bir örnektir. Bu cümlede kapı, mekânsal olarak yaşanan zaferlerin bir göstergesi olmakla beraber şiirsel bir anlam taşımaktadır.

Resim 6. Yavuz Sultan Selim Camii Kapısı

(URL 8: <https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/istanbulun-besinci-tepesindeki-yavuz-sultan-selim-camii/3>(Erişim Tarihi: 01.02.2024))

'Evliya'nın (Evliya Çelebi) bu camiye(Sultan Ahmet Camii) saray kuyumcu başı olan kendi babası tarafından yapılan kapı için yazdığı şeyler çok önemlidir. 'Pirinç, maadin, tahtalar üzerine hurda nakışı bukalemun kalemkari zerker nakışları ile içine gömülü gümüş halka, gümüş kilit ve menteşeler ile müzeyyen bir bab-ı bi-nazirdir (Tanpınar, Beş Şehir, 2021n).'

Resim 7. Sultan Ahmed Camii Kapısı

(URL 9: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/sultanahmet-camisinin-400-yillik-kapisi-vakiflar-genel-mudurlugunce-restore-ediliyor/2747125>(Erişim Tarihi: 07.02.2024))

Sultan Ahmet Camii'ni anlatırken de Evliya Çelebi'den alıntı yapan Tanpınar, bu kısımda kapının daha çok fiziksel özelliklerine vurgu yapar ve 'bab-ı bi-nazir' yani eşsiz bir kapı olarak nitelendirir Sultan Ahmet Camii'nin kapısını. Ancak burada dikkat çeken konu yapının cephe özellikleri açısından süslemeden uzak sade bir tavrı var iken kapıda tam tersini görmemizdir. Burada aslında İslam inancında mabed kapısına atfedilen kutsallığın bir yansıması vardır diyebiliriz. İbadethanenin kapısından geçerken tüm dünyevi meşguliyetlerin bırakılarak, temizlenip affedilmek üzere bu geçiş eyleminin yapılması kapı-eşik mekanında Cennet kapısının sembolleştirilmesine neden olmuştur diyebiliriz. Mutlak güzelliğin sembolü olan cennet bu mekânsal geçişe anlamını vermektedir. Tanpınar'a göre kapı bir araç ya da alet değil, insan ve insan eylemleriyle var olan bir mekandır.

'Bu pencereler ve kapı, bu kemerler bize Neşatî'den veya Nailî'den birer gazel gibi gelirler (Tanpınar, Beş Şehir, 2021o)'

Pencerelerin ve kapıların, birer gazel gibi algılanması, yapıya dair elemanların şiirsel anlamlarla ilişkilendirilmesini ifade eder. Mekanların mimari özellikleri ve detayları, insanın hayal gücünü harekete geçirerek farklı duygusal ve estetik bağlantılar kurmasına neden olabilir. Fenomenolojik açıdan, bu anlatım, mekanların iç ve dış özelliklerinin insanın duyuşal deneyimini nasıl zenginleştirdiğini gösterir. Bu cümledeki anlatım, görsel deneyimlerin insanın içsel dünyasını nasıl etkilediğini ve mekanların müzik ve şiir

gibi diğer sanatsal ifadelerle nasıl bağlantılar kurduğunu ifade eder. Mekanlar, sadece fiziksel varlıklar değil, aynı zamanda duysal, estetik ve kültürel anlamları taşıyan semboller olarak kabul edilir. Sonuç olarak, bu cümledeki anlatım, Yeni Cami'nin cephesinin insanların duysal deneyimini nasıl etkilediğini ve mekânın tasarımının sanat ve şürlle nasıl birleştiğini ifade eder. Bu mekânda kapı, estetik, duysal ve sembolik deneyimlerin birleşimini temsil eden bir anlama bürünmektedir.

4. Bulgular

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Beş Şehir" eseri, Türkiye'nin farklı coğrafyalarında yer alan beş önemli şehri - İstanbul, Bursa, Konya, Erzurum ve Ankara - ele alarak bu şehirlerin geçmişini, kültürel özelliklerini ve kimliklerini anlatır. Bu metin, Tanpınar'ın eserinde öne çıkan kapı motifini mercek altına alarak her bir şehirdeki kapıları, fenomenolojik ve anlamsal açılardan değerlendirmiştir. Tanpınar'a göre Orta Asya'dan Selçuklu'ya oradan Osmanlı dönemine uzanan serüveninde toplumsal olarak belirli deneyimler ve birikimler eşliğinde görsel bir anlatı dili oluşturmuş Türk mimarisi, Cumhuriyet'in oluşturduğu yeni toplumsal düzene paralel olarak modernizmin de etkisiyle yeni bir görsel anlatı dili edinmiştir. Beş Şehir eserinde kapılar üzerine düşündüğümüzde Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kapıları ele alış biçimini 6 başlıkta sınıflandırmak mümkündür.

1. Vücut ve Mekân Olarak Kapı: Kapılar, Tanpınar'ın eserinde sadece fiziksel geçiş noktaları değil, aynı zamanda insan bedenine ve mekânla özdeşleşen sembolik öğelerdir. Kapıların betimlenmesi, sadece bir mekânın giriş-çıkış noktalarını değil, insanın bedensel varoluşunu da simgeler. Örneğin, kapıların yapısı ve açılışı, insan bedeninin hareketliliğiyle ilişkilendirilerek anlatılır; bu durum, insanın mekânda nasıl bir varlık olduğuna dair derin anlamlar taşır. Kapılar, aynı zamanda mekânın ruhu veya karakteriyle de bağlantılıdır. Her kapı, o şehre veya mekâna özgü bir kişiliği temsil edebilir. Farklı tarzlarda ve yapıda olan kapılar, şehrin tarihi ve kimliğiyle uyum içinde şekillenmiş gibi anlatılır. Bu da insan bedeninin farklı yönlerini temsil ettiği gibi, mekânın da farklı yönlerini yansıtır. Kapılar, aynı zamanda insanın mekânda nasıl bir izlenim bıraktığını yansıtır. Kapıların açılma biçimi, içeri adım atma veya dışarı çıkma eylemiyle bağlantılı olarak insanın mekânda bıraktığı etkiyi temsil eder. Bu açıdan kapılar, insanın mekândaki varlığını ve etkileşimini yansıtırken, aynı zamanda insanın mekâna olan duyarlılığını ve bu duyarlılığın mekânla nasıl birleştiğini ifade eder. Kısacası, Tanpınar'ın "Beş Şehir"indeki kapılar, sadece fiziksel geçiş noktaları olmanın ötesinde, insan bedenine, mekânın kimliğiyle ve insan-mekân etkileşimiyle derin bir bağlantı içerisindedir. Bu bağlamda kapılar, sadece mekânsal unsurlar değil, aynı zamanda insanın mekânda varoluşunu, etkileşimini ve deneyimini simgeler.

2. Kapı Yer ve Kimlik: Tanpınar, Beş Şehir'de yerin kimlik oluşumundaki rolüne odaklanır. Yer, insanların kendilerini tanımlama ve kendilerini ifade etme şekillerinde önemli bir faktördür. İnsanlar, kendilerini evlerinde, mahallelerinde, şehirlerinde veya ülkelerinde ifade ederler ve bu yerler, kişisel kimliklerinin bir parçası haline gelir. Kapılar, yerleşim bölgeleri ve şehrin farklı kesimleri arasındaki geçişleri de simgeler. Bu durum, kapıların sadece fiziksel bir geçiş noktası olmanın ötesinde, toplumsal ve kültürel geçişleri temsil ettiği anlamına gelir. Şehirlerin farklı semtlerindeki kapılar, o semtin karakterini, yaşam tarzını ve sosyal dokusunu yansıtır. Aynı zamanda kapılar, yerleşim bölgelerinin kimliklerini koruyan unsurlar olarak da görülebilir. Kapıların yapısı ve süslemeleri, o bölgenin geçmişinden gelen izleri ve o coğrafyanın karakteristik özelliklerini temsil eder. Bu da kapıların, şehirlerin kendine özgü kimliğini ve mekânsal bağlamını vurgulayan önemli unsurlar olduğunu gösterir. Beş Şehir'de kapılar, yerin, mekânın ve şehrin kimliğinin sembolik taşıyıcılarıdır. Kapılar, buldukları konum, tasarım ve sembolizmle şehirlerin geçmişini, kültürel dokusunu ve mekânsal kimliklerini anlatırken, aynı zamanda insanın mekânda ve yerdeki varoluşunu da temsil eder.

3. Kapı-Eşik Mekânının Sosyal ve Kültürel Yapısı: Tanpınar, mekânın sosyal ve kültürel yapıları üzerinde durur. Mekân, sosyal sınıf, cinsiyet, etnisite ve diğer faktörler tarafından şekillendirilir. İnsanlar, bu yapılar içinde belirli bir yerde bulunurlar ve bu yer, sosyal ve kültürel kimlikleriyle de ilişkilidir. Örneğin, Bursa'daki Emir Sultan Türbesi'nin kapısı, şehrin Osmanlı dönemi kimliğini ve tasavvuf geleneğini yansıtır. Bu kapılar, mekânın sadece fiziksel bir parçası değil, aynı zamanda o şehrin tarihini ve kültürel dokusunu yansıtan sembollerdir. Kapılar, Tanpınar'ın eserinde toplumsal ve kültürel dokunun mekânda bıraktığı izleri temsil eder. Kapıların betimlenmesinde kullanılan detaylar, o toplumun değerlerini, geleneklerini ve

yaşam tarzını yansıtır. Kapıların yapısı, süslemeleri ve konumu, o toplumun sosyal yapısını ve mekânsal aidiyetini yansıtır. Kapılar, bir nevi eşik mekânlarıdır; iç ile dış arasındaki sınırı temsil ederken, aynı zamanda toplumun içsel ve dışsal dinamiklerini de yansıtır. Kapının iç ve dış yüzeyi arasındaki farklılıklar, o toplumun dış dünyaya olan bakışını ve iç dünyasının gizliliklerini ifade edebilmektedir. Kapılar, sosyal sınıfların, kültürel katmanların ve farklı grupların ayrımını da gösterebilir. Örneğin, farklı mahallelerdeki kapılar arasındaki farklılıklar, o mahallede yaşayan insanların sosyal ve kültürel statülerine işaret edebilmektedir. Bu durum, mekânsal yapıların toplumsal ayrımlar ve kültürel çeşitlilik açısından nasıl bir ayna olduğunu gösterebilmektedir. Kapılar aynı zamanda misafirperverliğin, toplumsal ilişkilerin ve karşılamanın sembolleridir. Bir kapıdan içeri adım atmak, bir topluma ait olma hissini artırabilir ve aynı zamanda o toplumun kabul edici veya dışlayıcı yönlerini de gösterebilir. Sonuç olarak, Tanpınar'ın "Beş Şehir"indeki kapılar, sadece fiziksel geçiş noktaları değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bağlamda derin anlamlar taşıyan eşik mekânlarıdır. Kapıların betimlenmesi, o toplumun değerleri, ilişkileri ve sosyal dokusunu mekânda görselleştirirken, aynı zamanda insanın toplumsal aidiyetini de simgeler.

4. Kapı-Eşik Mekanın Anlamı: Tanpınar, mekânın nasıl anlamlandırıldığına odaklanır. Mekânın anlamı, kültürel ve tarihsel bağlamda belirlenir. İnsanlar, mekânı belli bir anlam yükleyerek onu tanımlarlar ve bu anlam, mekânın deneyimlenmesini etkiler. Kapılar, eşik mekânlarının sembolik taşıyıcılarıdır ve insanın geçişleri, dönemleri ve deneyimleri ile ilişkilendirilirler. Kapılar, bir mekândan diğerine geçerken insanın içsel ve dışsal deneyimini temsil etmektedirler ki bu durum Tanpınar'ın eserinde sıkça vurgulanan insanın dönüşümü ve geçmişle gelecek arasındaki ilişkiyle örtüşmektedir. Beş Şehir'de kapılar, geçmişle bugün arasında bir köprü gibidir. Geçmişin izlerini taşıyan kapılar, zamanın akışını ve mekânın tarihsel derinliğini insanın deneyimine entegre eder. Bu bağlamda kapılar, insanın geçmişle olan bağını korurken, geleceğe de bir adım atmaya davet eder. Sonuç olarak, Tanpınar'ın "Beş Şehir"indeki kapılar, sadece fiziksel geçiş noktaları değil, aynı zamanda insanın içsel ve dışsal geçişlerini, toplumsal aidiyetini ve zamanın mekânla etkileşimini sembolize eden önemli unsurlardır. Bu bağlamda kapılar, insanın deneyimini ve mekânın anlamını derinleştiren sembolik eşiklerdir.

5. Kapı- Eşik Mekânının Fiziksel Yapısı: Kapılar, Tanpınar'ın eserinde sadece fiziksel bir geçiş noktası olmanın ötesinde, aynı zamanda mimari yapılarıyla da semantik bir ifade taşır. Her kapının mimari özellikleri, o mekânın karakterini ve şehrin ruhunu yansıtır. Kapıların boyutları, tasarımları, süslemeleri ve malzemeleri, o şehre özgü estetik anlayışı ve tarihsel birikimi gösterir. Kapıların fiziksel yapısı, geçmişten gelen izlerin mekânda nasıl bir varlık gösterdiğini anlatan bir göstergedir. Örneğin, Erzurum ve Bursa'daki kapılar, zamanın yıpratıcı etkilerine rağmen tarihsel derinliklerini korurlar. Bu durum, mimari yapının sadece zamanın izlerini değil, aynı zamanda insanın mekândaki varoluşunu ve tarihsel bağını da yansıtır. Kapıların fiziksel yapısı, mekân içindeki ve dışındaki dengeyi ifade eden bir unsur olabilir. Kapıların büyüklüğü, genişliği, şekli ve yerleşimi, iç ve dış arasındaki ilişkiyi anlatırken, aynı zamanda toplumun içsel ve dışsal etkileşimlerini de temsil eder. Ayrıca, kapıların fiziksel yapısı, mekânda insanın etkileşimini de yansıtır. Kapının açılma biçimi, insanın mekânda nasıl bir varlık olduğunu, içsel ve dışsal geçişlerini ve mekânın insan üzerindeki etkisini gösterir.

6. Kapı-Eşik Mekanında Olay: Tanpınar, mekânda yaşanan olayların gerek anlık olarak gerekse tarihsel anlatılarla aktarılmasıyla mekânın anlamına etki ettiğini açığa çıkarmaktadır. Geçmiş deneyimlerin ve 'olay'ın mekânda yeniden ve yeniden belleklerde yaşanması adeta olayın mekânda yankılanması mekânın anlamına doğrudan etki etmektedir. Kapıların çeşitli olaylarla ilişkilendirilmesi, Tanpınar'ın eserindeki tema ve sembollerin derinliğini artırır. Örneğin, bir kapının kapanması bir veda anı olarak algılanabilirken, aynı zamanda bir başlangıç da simgeler. Sonuç olarak, Tanpınar'ın "Beş Şehir"indeki kapılar ve eşik mekânlarında gerçekleşen olaylar, sadece karakterlerin hareketleri değil, aynı zamanda insanın içsel yolculuklarını, sembolik anlamlarını ve yaşamın dönüm noktalarını yansıtan önemli sembollerdir. Bu bağlamda, kapıların açılması veya kapanması gibi olaylar, insanın deneyimlerinin sembolik bir ifadesi olarak eserde güçlü bir rol oynar.

Tanpınar'ın Beş Şehir'deki genel bakışını yorumlayacak olursak kapılar sadece pasif nesnelere değil, bedenlenmiş mekân deneyimimizin aktif katılımcılarıdır. Hareketlerimizi, algılarımızı ve anlamlarımızı şekillendirirler ve mekânsal dünyalarımızın inşasında önemli bileşenler olarak görülebilirler. Tanpınar için mekânı deneyimleme biçimimiz her zaman bağlama bağımlı, tarihimiz, kültürümüz ve sosyal ilişkilerimiz

tarafından şekillendirilen bedensel ve zihinsel bir süreçtir. Bu zihinsel süreç kısmında ise gerek sözlü gerek yazılı gerek görsel anlatıların etkisi vardır. Kapılar sınırlar oluşturarak, giriş-çıkış noktalarını tanımlayarak, insanların ve nesnelere akışını etkileyerek mekân deneyimlerimizi şekillendirir. Kapılar mekânda nötr nesnelere değildir insan deneyimi ve anlatı ile anlam yüklenirler. Bir kapının tasarımı, kullanılan malzeme ve konumlandırılma şekli, bir mekânın anlamına katkıda bulunabilir ancak bu anlam deneyimde açığa çıkmaktadır. Deneyimde açığa çıkan bu anlam kapıların sembolik ve kültürel yönleri ile de ilintilidir. Bu sembolik ve kültürel özelliklerin oluşumunda ise anlatıların etkisi büyüktür.

5. Sonuç

Kapılar, eşik mekânlarının anlam taşıyıcılarıdır ve insanın geçişleri, dönemleri ve deneyimleri ile ilişkilendirilirler. Kapılar, bir mekândan diğerine geçerken insanın içsel ve dışsal deneyimini temsil eder. Bu geçiş, Tanpınar'ın eserinde sıkça vurgulanan insanın dönüşümü ve geçmişle gelecek arasındaki ilişkiyle örtüşmektedir. Kapılar, farklı dünyalar arasındaki geçişi sembolize ederken, aynı zamanda insanın içsel yolculuğunu da yansıtabilir. Kapıdan geçmek, kişisel büyüme, değişim veya aydınlanma gibi kavramları ifade edebilir. Bu durum, kapıların sadece fiziksel geçiş noktaları değil, aynı zamanda insanın ruhsal ve zihinsel yolculuklarına da atıfta bulunduğunu gösterir. Bununla birlikte kapılar, aidiyet duygusu ve bağlılık ile de ilişkilendirilebilir. Bir kapıdan geçmek, bir topluma veya bir yere ait olma hissini artırabilir ve insanın o mekânda varoluşunu güçlendirebilir. Bu bağlamda kapılar, insanın kendini ifade etme, kabul görme ve toplumla etkileşim kurma biçimini temsil edebilir. Kapılar, geçmişle bugün arasında bir köprü olabilir. Geçmişin izlerini taşıyan kapılar, zamanın akışını ve mekânın tarihsel derinliğini insanın deneyiminin eşlikçisi kılar. Bu bağlamda kapılar, insanın geçmişleriyle olan bağını korurken, geleceğe de bir adım atmaya davet eder.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Beş Şehir" eserindeki kapılar, eşik mekânının sembolik zenginliğini ve insan deneyiminin derinliklerini yansıtan önemli unsurlardır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Beş Şehir" eserindeki kapılar, mekânın anlamsal eşiği olarak öne çıkar. Kapılar, geçişin sembolü olmanın yanı sıra insanın içsel yolculuklarını da temsil ederler. Bu mekânlar, sadece fiziksel bir geçiş noktası değil, aynı zamanda insanın duygusal ve zihinsel dönüşümlerinin sembolik ifadesidir. Kapıların açılma veya kapanma eylemleri, karakterlerin hayatlarındaki dönüm noktalarını ve içsel kararlarını simgeler. Ayrıca, kapıların mekânın kültürel, toplumsal ve tarihsel derinliğiyle ilişkisi vurgulanmaktadır. Her kapı, o şehrin veya mekânın kimliğini taşıırken, aynı zamanda geçmişin ve kültürel değerlerin bir yansımasıdır. Kapılar, tarihsel birikimi ve insanın mekânla olan bağını anlatırken, toplumsal aidiyet duygusunu da vurgularlar.

Tanpınar, kapıları fiziksel bir nesneye indirgeyen bir bakışta değildir. Kapı, fiziksel bir nesne olarak belirli boyutlara, malzemelere sahip ölçülebilir bir 'nesnedir' ancak kendimizi nesnelere olan ilişkimiz aracılığı ile tanırız. Dolayısıyla mekânda kapı ile olan ilişkimiz ve kapı deneyimimizin anlamı kapının anlamı ile eşdeğer sayılabilir. Mekan yalnızca maddi kullanım nesnesi olarak görüldüğünde varoluşsal anlamı göz ardı edilmiş olur. Fenomenolojik araştırmalar, mekânın deneyiminde meydana gelen varoluşsal anlamını açığa çıkaran çalışmalardır. İnsan yaşamında anlam ifadesi olarak geniş bir yelpazede değerlendirilebilecek olan kapı, mekânda anlam ile biçimi bir araya getirebilen bir fenomendir. Kapılar birçok açıdan çift yönlü bir anlamsallıkla çalışır diyebiliriz çünkü bir kapı başkalarına ve dünyaya hem açılmanın hem kapanmanın nesnesidir, hem kavuşmanın hem vedalaşmanın yeridir. Bu yönüyle kapı aynı zamanda özneler arasıdır.

Bu analiz, Tanpınar'ın eserinde kapıların sadece fiziksel varlıklar olmadığını, aynı zamanda insanın yaşamındaki önemli dönemeçleri, kültürel değerleri kapı-eşik mekânı üzerinden açığa vurduğunu göstermektedir. Kapılar, Tanpınar için insanın içsel ve dışsal yolculuklarının, toplumsal aidiyetin ve zamanın mekânla etkileşiminin derin sembollerinden biridir. Bu bağlamda, kapılar Tanpınar'ın mekâna bakışını okuyabildiğimiz, eserinde insan deneyiminin karmaşıklığını ve derinliğini okuma yansıttığı bir öğedir denilebilir. Mekan tasarımı eğitimi verilirken edebiyattan elde ettiğimiz mekân anlatılarının analiz edilerek kullanılması mümkündür. En azından böyle bir yaklaşım mekâna daha insan merkezli bir açıdan bakmamıza yardımcı olacaktır. Bunu yaparken dünya edebiyatından nitelikli örneklerin yanı sıra kendi coğrafyamız ve kültürümüze ait bir yazar olarak Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserleri de faydalı olacaktır.

6. Extended Abstract

This study examines the experience of space in literature, particularly the threshold space of the door, from a phenomenological perspective. It argues that spatial narratives in literature can be analyzed not only as structural descriptions but also from an experiential standpoint. In this context, the doors in Ahmet Hamdi Tanpınar's work "Five Cities" are investigated. Additionally, it is suggested that spatial design offers numerous possibilities beyond literature and that this perspective can be integrated into the design process.

The theoretical framework of the study is formed by phenomenology and spatial narrative, which constitute the basis of interdisciplinary studies focusing on the meaning and experience of space today. These concepts enable us to perceive space not only as a physical entity but also as a phenomenon perceived and experienced by humans.

The interaction between space and narrative shapes the meaning of space and enhances the depth of the narrative. While space functions as a stage and backdrop for the narrative, the narrative reveals the characteristics, emotional weight, and symbolic meanings of space. Spatial narrative is based on the idea that space is not just a physical place but also a ground for stories and meanings to be conveyed.

Doors are significant elements that deepen and contextualize the experience of space. Each door shapes the meaning of space with the symbols it contains, its design, and its function. The design, function, and experience of doors emerge as reflections of the meaning inherent in space. Doors not only limit spatial experience to the physical dimension but also encompass emotional and mental dimensions. Examining the doors in Tanpınar's "Five Cities" from a phenomenological perspective presents a viewpoint that deeply explores the ways literature gives meaning to space. Doors are not merely physical passageways but also important elements symbolizing internal and external transitions, social belonging, and the interaction of time with space. The doors in Tanpınar's work reflect the cultural, historical, and social fabric of the five different cities. Each door represents the identity, past, and social structure of its respective city. Therefore, doors are essential components that determine the meaning of a city and space.

Analyzing doors under six main headings elucidates how they represent different aspects of space. Doors reflect the unique aesthetic and historical accumulation of a space through their physical structures, locations, and designs. At the same time, doors can also indicate distinctions among social classes, cultural layers, and different groups. Approaching Tanpınar's doors from a phenomenological perspective associates the experience of space with internal and external journeys, social belonging, and temporal interaction. Doors are not merely physical passageways but also symbols reflecting the deep connection and experience of space with humans.

Doors symbolize significant aspects such as internal and external transitions, social belonging, and the interaction of time with space. In Tanpınar's work, doors are seen as symbols reflecting the meaning of space and the complexity of human experience. In this context, doors express the turning points, cultural values, and social belonging in human life. From a phenomenological perspective, doors are not just physical objects but also symbols reflecting the relationship and experience of humans with space. Therefore, by examining Tanpınar's doors, a deep understanding of space experience and meaning can be developed. This analysis demonstrates that literature can offer a human-centered perspective in spatial design education and deepen the interaction between space and human experience.

In conclusion, space and meaning are inseparably linked. Human attachment to space is determined by cultural, historical, and personal factors beyond the physical properties of space. Space is shaped as part of the narrative, and the narrative reveals the characteristics, emotional weight, and symbolic meanings of space. Therefore, considering the interaction between space and narrative is important to understand the meaning and experience of space.

Keywords: Spatiality in Literature, Meaning in Architecture, Human Experience in Space, Phenomenology.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı / Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları Güler KARABEKİR %60/ Emre DEMİREL %40 şeklindedir.
The authors' contribution rates in the study are Güler KARABEKİR %60/ Emre DEMİREL %40 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Akalın, Ş., & Haluk, M. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Anonim. (2024, 01 12). *etimolojiturkce.com*. 01 12, 2024 tarihinde <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/kap%C4%B1> adresinden alındı
- Anonimb. (2024, 01 12). *Microsoft Bing*. 01 12, 2024 tarihinde <https://www.bing.com/translator?from=fa&to=tr&setlang=tr> adresinden alındı
- Atmaca, E., & Adzhumerova, R. (2010). Kapı ve Eşik Kelimeleri Üzerine. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, s. 28.
- Bachelard, G. (1996). *Mekânın Poetikası*. (A. Derman, Çev.) İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Husserl, E. (2012). *Ideas: General introduction to pure phenomenology*. (W. J. Gibson, Çev.) NewYork: Routledge.
- Mendelsund, P. (2015). *Okurken Ne Görürüz? Resimli Bir Fenomenoloji*. İstanbul: Metis.
- Narlı, M. (2007). *Şiir ve Mekan, Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Şiir Mekan İlişkisi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Pallasmaa, J. (2014). *Tenin Gözleri*. (A. U. Kılıç, Çev.) İstanbul: YEM Yayınları.
- Ponty, M. (1968b). *The Structure of Behaviour*. (ss.120), Boston: Beacon Press.
- Ponty, M. (1968a). *The Structure of Behaviour*. (ss.108), Boston: Beacon Press.
- Tanpınar, A. H. (2021). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.32), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2021a). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.32), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2021b). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.33), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2021c). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.37), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2021d). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.38), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2021e). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.40), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2021f). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.45), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2021g). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.49), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2021h). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.50), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2021i). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.65-66), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2021j). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.79), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2021k). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.98), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2021l). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.106), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2021m). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.138), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2021n). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.142), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2021o). *Beş Şehir* (51 b.). (ss.143), İstanbul: Dergah Yayınları.